

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Wydział Pedagogiki i Psychologii

JOANNA WIERZEJSKA

ORCID: 0000-0002-6578-3339

joanna.wierzejska@umcs.pl

Poczucie odpowiedzialności zawodowej pedagogów

Teachers' Sense of Professional Responsibility

PROPOZYCJA CYTOWANIA: Wierzejska, J. (2021). Poczucie odpowiedzialności zawodowej pedagogów. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio J, Paedagogia-Psychologia*, 34(4), 125–138. DOI: 10.17951/j.2021.34.4.125-138.

ABSTRAKT

Działać odpowiedzialnie w pracy wychowawczej to mieć świadomość własnych obowiązków i sposobów ich realizacji oraz liczyć się ze skutkami własnego postępowania pedagogicznego. Celem prowadzonych badań uczyniono diagnozę poczucia odpowiedzialności pedagogów szkolnych, które będzie się wyrażać stanem w ich świadomości (rozumieniem odpowiedzialności, identyfikacją jej źródeł, znaczeniem, jakie ma ona w ich życiu, stopniem zinternalizowania cech odpowiedzialnego pedagoga), a także gotowością ponoszenia odpowiedzialności za różne aspekty pracy opiekuńczo-wychowawczej z młodzieżą szkolną. Badaniami prowadzonymi metodą sondażu diagnostycznego objęto 294 pedagogów szkolnych. Uzyskane wyniki wskazują na właściwie ukształtowane poczucie ich odpowiedzialności zawodowej.

Słowa kluczowe: poczucie odpowiedzialności zawodowej; pedagog szkolny; praca opiekuńczo-wychowawcza; młodzież szkolna

WPROWADZENIE

Problematyka odpowiedzialności jest różnie definiowana na gruncie nauk społecznych. Dla filozofa odpowiedzialność to właściwość podmiotu, mocą której dobro lub zło, zawarte w treści spełnianego przezeń czynu, staje się częścią składową moralnej treści jego osobowości, wskutek czego ponosi on związane z tym czynem konsekwencje (Ślipko, 1984). Jak podkreśla Józef Tischner:

Odpowiedzialność nierozzerwalnie wiąże się z wartościami, a (...) w poczuciu odpowiedzialności wyraża się w sposób najbardziej źródłowy prawda o człowieku. To ono wyróżnia i wiąże człowieka ze światem, ono świadczy o jego wolności i skierowaniu ku wartościom i w nim wyraża się najpełniej to szczególne zaufanie człowieka do własnego sumienia, które nie pozwala mu tracić „swego czasu”. (Tischner, 1981, s. 49)

Dzieje się tak, ponieważ „odpowiedzialność jest nieuniknioną konsekwencją wolności woli ludzkiej i ugruntowanej na niej zdolności poczytalności” (Schwarthander, 1995, s. 8).

Emmanuel Levinas natomiast wychodzi od zupełnie innych przesłanek, sprowadza bowiem problem odpowiedzialności do „odpowiedzialności za drugiego”. „Odpowiedzialność ta – jak twierdzi filozof – mimo że nie jest moją sprawą lub nawet mnie nie dotyczy, jest odpowiedzialnością za tego, który patrzy na mnie, (...) który jest osiągnięty przeze mnie jako twarz”. Dalej zaś dodaje: „(...) od momentu, gdy bliźni patrzy na mnie, jestem za niego odpowiedzialny, nie będąc nawet zmuszonym wziąć za niego odpowiedzialności; jego odpowiedzialność spada na mnie” (Levinas, 1991, s. 54).

Z kolei w ujęciu Karola Wojtyły odpowiedzialność nierozzerwalnie wiąże się z wartościami. Jest to związek obopólny, przy czym odpowiedzialność występuje na każdym etapie konstituowania wartości, ich realizacji, trwania i przestrzegania. W tym ujęciu

(...) człowiek dlatego bywa odpowiedzialny za swe czyny i dlatego przeżywa odpowiedzialność, ponieważ posiada zdolność odpowiadania wolą na wartości. Zdolność ta zakłada prawdziwość – relację do prawdy, w której zakorzenia się powinność jako moc normatywna prawdy. Powinność zaś stanowi ową dojrzałą postać odpowiadania na wartości, z którą najbliższej związana jest odpowiedzialność. (Wojtyła, 1994, s. 212–213)

Według Romana Ingardena (1987, s. 82) fenomen odpowiedzialności występuje w następujących sytuacjach:

- ktoś ponosi odpowiedzialność za coś albo – inaczej mówiąc – jest za coś odpowiedzialny. Ponoszenie odpowiedzialności jest związane z osobą sprawcy czynu, na której ciąży odpowiedzialność za własne działanie i jego wyniki. Obciążenie to jest możliwe na drodze ponoszenia kary za czyn niezgodny z wartościami pozytywnymi,

- ktoś podejmuje się odpowiedzialności za coś. Oznacza to w praktyce, że sprawca uznaje obciążenie siebie samego za swoje przewinienie i w związku z tym bierze na siebie ciężar odpowiedzialności zarówno za swoje działanie, jak i za jego wyniki. W tej sytuacji dąży on do zrekompensowania wyrządzonej krzywdy lub szkody,
- ktoś jest za coś pociągany do odpowiedzialności,
- ktoś działa odpowiedzialnie. Jest to sytuacja, w której jednostka charakteryzuje się cechą umożliwiającą jej, w trakcie podjętego działania, myślenie o przyszłości i rozważanie równych, prawdopodobnych konsekwencji działania. Jest to odpowiedzialność odczuwana jeszcze przed zaistnieniem określonego faktu, nie zaś dopiero po nim. Dzięki niej człowiek może modyfikować własne decyzje, przewidując potencjalne skutki.

Problem odpowiedzialności w ujęciu psychologicznym ściśle wiąże się z humanistyczną i poznawczą koncepcją człowieka (Daszkowski, 1983; Zawadzki, 1983; Zimny, 1984; Derbis, 1986, 1987, 1991; Reykowski, 1986; Popielski, 1994). Na przykład Rollo May (1989) podkreślił rolę odpowiedzialności w podejmowanych wyborach, w których człowiek kieruje się określonymi kryteriami, a także uwzględnił uwarunkowania, jakich świadomość jest atrybutem jego wolności, oraz antycypował skutki podjętych decyzji. W podejściu psychologicznym akcentuje się więc podmiotowe warunki odpowiedzialności, takie jak: świadomość aktywności; zdolność do realizacji obranego celu i przewidywania skutków podejmowanych decyzji; rozróżnienie dobra i zła (rozeznanie w wartościach); znajomość prawa i zasad moralnych obowiązujących w danej zbiorowości społecznej; wolność wyboru (swoboda działania) i poczucie sprawstwa w różnych sytuacjach społecznych.

Problemem odpowiedzialności w kontekście aktywności człowieka zajmował się Franciszek Zawadzki. Ze względu na realizowane w aktywności wartości wyróżnił odpowiedzialność moralną, polityczną i obywatelską. Natomiast biorąc pod uwagę sposób jej egzekwowania, wskazał na odpowiedzialność naturalną, obyczajowo-zwyczajową i prawną. W swoich rozważaniach podkreślił, że

(...) odpowiedzialność jest nieodłączna od działania, a wszelkie działanie jest zawsze jakimś sprawstwem. Ponieważ każdy człowiek jest sprawcą czegoś (zmian w otoczeniu lub utrzymaniu istniejącego stanu rzeczy), każdy jest za coś – obiektywnie rzecz biorąc – odpowiedzialny. Jeżeli nie potrafimy rozpatrywać sensownie ludzkiego bytu poza wszelką aktywnością i wolnością, to nie możemy go również umieszczać poza wszelką odpowiedzialnością. (Zawadzki, 1983, s. 118)

W przypadku zarówno odpowiedzialności moralnej, jak i odpowiedzialności prawnej obowiązują elementarne normy moralne oraz określony system prawa. Nieważne jest subiektywne poczucie odpowiedzialności człowieka. Według Juliana Daszkowskiego (1983, s. 295) „obciążenie człowieka rzeczywistą odpowiedzialnością społeczną wymaga wyodrębnienia jego działań, określenia rzeczywistych konsekwencji dla innych ludzi oraz przyporządkowania tym rzeczywistym kon-

sekwencjom umownych konsekwencji odczuwanych przez osobę działającą”. Odpowiedzialność człowieka w tych dziedzinach ma charakter zobiektywizowany. Wszelkie przekroczenia obowiązujących reguł powinny być zatem podstawą przypisywania odpowiedzialności.

Zdaniem Zygmunta Zimnego

(...) poczucie odpowiedzialności nabiera wyrazistości w toku rozwoju człowieka i narastania jego doświadczenia jako cecha osobowości polegająca na poważnym ustosunkowaniu się własnego „ja” do przedmiotu decyzji, własnego działania oraz skutków tego działania ze względu na skutki zamierzone, czyli cel, i ustosunkowującego się do tego celu w przeżyciu określającym poczucie i przeżycie swobody wyboru celu, środków i sposobów działania prowadzących do osiągnięcia tego celu. (Zimny, 1984, s. 796)

Mówiąc za Janem Galarowiczem (1992), człowiek staje się człowiekiem odpowiedzialnym, gdy rodzi się w nim poczucie odpowiedzialności, gdy odkrywa siebie jako istotę odpowiedzialną. Staje się więc odpowiedzialny w procesie socjalizacji i wychowania, kiedy wzrasta udział jego własnych decyzji w kierowaniu swoim postępowaniem oraz gdy rozstrzyga ważne kwestie w swoim życiu, wybierając określoną strategię swojego rozwoju. Istotną rolę odgrywa tu wychowanie do wartości (por. Denek, 1994; Olbrycht, 1995, 1999).

W procesie wychowania i kształtowania odpowiedzialności młodzieży eksponuje się rolę pedagoga i jego indywidualną odpowiedzialność za wychowanka (por. Suchodolski, 1971; Rutkowiak, 1990; Szkudlarek, Śliwerski, 1991; Tchorzewski, 1998; Nowacki, 1999). Jak wskazuje Dietrich von Hildebrand (1982, s. 29), „kształtowanie poczucia odpowiedzialności powinno być jednym z głównych celów wszelkiego wychowania oraz kształtowania charakteru i osobowości”. Przygotowując młodego człowieka do życia w pluralistycznym społeczeństwie, do korzystania z wolności i swobód demokratycznych oraz z możliwości funkcjonowania w europejskim środowisku wielokulturowym, istotnym celem wychowania staje się kształtowanie jego poczucia odpowiedzialności nie tylko za obowiązki dnia codziennego, podejmowane działania i miejsce, w którym przebywa, lecz także za swój rozwój, przestrzeganie zasad współżycia społecznego oraz za zbiorowość, w której żyje i za obowiązki wobec przyszłości (por. Bera, 2012, s. 35).

Według Mieczysława Łobockiego

(...) wychowanie do odpowiedzialności polega przede wszystkim na uprzystępnianiu i przyswajaniu wartości rozumianych jako to wszystko, co jest przedmiotem naszych pragnień i dążeń, niezagrażających istnieniu ładu moralnego w świecie (...). Inaczej mówiąc, człowiek staje się odpowiedzialny szczególnie wtedy, gdy postępuje nie tyle z przykrego obowiązku, ile zgodnie z uznawanymi wartościami. Wówczas zasady i normy, jakimi kieruje się on w swym postępowaniu, nabierają mocy powinności moralnych. Uważa się je za wartości całkowicie zgodne lub przynajmniej niesprzeczne z podstawowymi wartościami (ogólnoludzkimi). Wartości te zobowiązują w szczególny sposób do zachowań odpowiedzialnych. (Łobocki, 1998, s. 128–129)

Zdaniem Katarzyny Olbrycht oczekiwania i postulaty społeczne dotyczące odpowiedzialności pedagogów przybierają różną treść i formę. Autorka wskazuje na szerokie spektrum odpowiedzialności pedagoga, traktując je jako szczególnie zobowiązanie. Poczynając od analizy jego podmiotowości i poczucia wolności, świadomości podejmowanych działań wychowawczych i zdolności ich oceny w świetle społecznie pożądaných wartości oraz wynikających stąd trudności i ograniczeń, dostrzega potrzebę bardziej intensywnego budowania struktur osobowych nauczycieli (wzmocnienia ich podmiotowości, poczucia sprawstwa, stosunku do wartości, otwartości ku innym). Jeśli pedagog nie będzie podmiotem w procesie wychowania, wówczas trudno, aby w sposób podmiotowy traktował swoich wychowanków. Pedagog odpowiada bowiem za podejmowane decyzje, związane zarówno ze swoim funkcjonowaniem zawodowym i samorozwojem, jak i z wyborem celów, określonych treści oraz sposobów komunikacji z podopiecznymi. Wynikiem jego działania, w zależności od koncepcji pedagogicznej, są utrwalone (jako pożądane) zachowania, zespół cech osobowości lub stworzenie warunków stymulujących rozwój wychowanka (Olbrycht, 1995, s. 12–17).

Odpowiedzialny pedagog będzie się starał doskonalić swoje kompetencje zawodowe oraz nie ulegnie bezdusznej rutynie, pozostając wiernym uznawanym powszechnie zasadom i normom moralnym. W dawaniu przykładu odpowiedzialnego postępowania zawiera się poszanowanie podmiotowości i godności wychowanka. W tak pojmowanej odpowiedzialności, sprzężonej z patrzeniem na wychowanka jako osobę, znajduje swój wyraz troska o jego prawdziwe dobro (por. Łobocki, 1998, s. 128–129). W środowisku szkolnym pedagog ponosi odpowiedzialność prawną, moralną, społeczną i materialną. Obejmuje to trzy warstwy znaczeniowe: gotowość do ponoszenia konsekwencji swoich wyborów, decyzji i zachowań; odczucie powinności – wewnętrzne przekonanie podmiotu, że należy zachowywać się tak, a nie inaczej, w określonej sytuacji; przypisywanie sobie winy, co jest konsekwencją odczucia powinności i zarazem komplementarnym elementem poczucia odpowiedzialności (Nowicka-Kozioł, 2000, s. 8). Odpowiedzialność może być egzekwowana naturalnie (za przekraczanie praw natury) lub społecznie (za przekraczanie praw kultury) albo przez siebie samego. Jeśli odpowiedzialność jest egzekwowana przez siebie samego, wówczas mówimy o poczuciu odpowiedzialności, czyli o odpowiedzialności subiektywnej, stanowiącej określony stan psychiczny o strukturze poznawczo-emocjonalnej (por. Derbis, 1986, 1987).

ZAŁOŻENIA BADAWCZE

Celem niniejszego projektu badawczego była diagnoza poczucia odpowiedzialności zawodowej pedagogów. Główny problem badawczy przyjął postać następującego pytania: Jakie jest poczucie odpowiedzialności zawodowej pedagogów?

Dopełnieniem prowadzonych analiz była odpowiedź na szczegółowe problemy badawcze:

1. Jaki jest stan świadomości odpowiedzialności zawodowej pedagogów szkolnych?
2. Co stanowi przedmiot odpowiedzialności zawodowej badanej grupy?
3. Jaka jest gotowość ponoszenia odpowiedzialności w różnych sytuacjach w szkolnym środowisku pracy?

W związku z tym, że badania mają charakter diagnostyczny, nie postawiono hipotez roboczych (por. Łobocki, 2009; Palka, 2010).

Zgodnie z przyjętymi założeniami badawczymi poczucie odpowiedzialności obejmuje następujące komponenty: świadomość ponoszonej odpowiedzialności przez badanych pedagogów, przedmiot tej odpowiedzialności oraz gotowość jej ponoszenia w różnych sytuacjach zawodowych. Materiał empiryczny został zebrany wśród 294 pedagogów w szkołach o różnym profilu nauczania, zatrudniających pedagogów na terenie województwa lubelskiego, podlaskiego i mazowieckiego, przy zastosowaniu sondażu diagnostycznego realizowanego techniką ankietową. Dobór próby był celowo-losowy. Narzędziem był Kwestionariusz Ankiety „Poczucie Odpowiedzialności Zawodowej”, będący zmodyfikowaną wersją kwestionariusza Ryszarda Bery (2012), zawierającego pytania dotyczące różnych aspektów odpowiedzialności zawodowej, których wskaźnikami są następujące komponenty: świadomość odpowiedzialności zawodowej, przedmiot odpowiedzialności oraz gotowość ponoszenia odpowiedzialności. Odpowiedzi na pytania zawarte w kwestionariuszu wyrażone zostały na 5-stopniowej skali Likerta.

W grupie badanych zdecydowanie dominowały kobiety (88,4%). Wyraźnie widać, że jest to zawód sfeminizowany. Badani pedagodzy szkolni byli dość zróżnicowani pod względem wieku. Najliczniejszą grupę stanowiły osoby w wieku 31–40 lat (51,0%). Częściej niż co czwarty badany (22,5%) był w wieku 41–50 lat. Wśród pedagogów szkolnych dwie trzecie badanych osób (66,7%) legitymowało się stażem do 15 lat pracy. Stanowiły je grupy równoliczne w poszczególnych przedziałach czasowych określających staż zawodowy.

ANALIZA UZYSKANYCH WYNIKÓW BADAŃ

Diagnostując poczucie odpowiedzialności zawodowej badanych pedagogów szkolnych, określimy ich stan świadomości odpowiedzialności, jej przedmiot i gotowość ponoszenia odpowiedzialności w różnych sytuacjach w szkolnym środowisku pracy.

Świadomość odpowiedzialności zawodowej badanych pedagogów określono, zadając im kilka pytań zawierających różne kategorie odpowiedzi. Pierwsze pytanie dotyczyło znaczenia, jakie ma poczucie odpowiedzialności w pełnieniu przez nich roli pedagogicznej oraz jaka jest jego istota (tabela 1).

Okazuje się, że dość powszechne jest przekonanie badanych pedagogów o określonej roli odpowiedzialności zawodowej w pełnieniu przez nich roli wychowawczej w środowisku szkolnym. Co ważne, dwie trzecie badanych (69,4%) wykazuje przeciętne zrozumienie dotyczące tej kwestii, natomiast co siódmy badany uważa odpowiedzialność zawodową jako bezwzględny wymóg w pełnieniu swej roli zawodowej i podmiotowym funkcjonowaniu. Dla pewnej, chociaż nielicznej, grupy respondentów (12,9%) problem odpowiedzialności zawodowej w ich profesji to sprawa mało ważna.

Tabela 1. Znaczenie odpowiedzialności zawodowej w pełnieniu roli pedagoga szkolnego w ocenie badanych

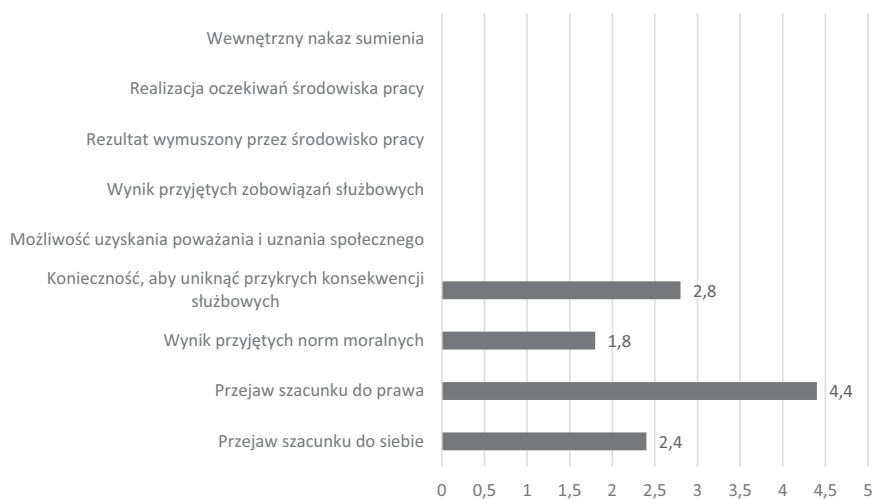
Stopień znaczenia odpowiedzialności zawodowej w ocenie badanych	Częstość	%
Stopień niski (poniżej 32 pkt)	38	12,9
Stopień przeciętny (32–41 pkt)	204	69,4
Stopień wysoki (powyżej 41 pkt)	52	17,7
Ogółem	294	100,0

Źródło: opracowanie własne.

Jak wskazują kolejne analizy, odpowiedzialność zawodowa w przekonaniu badanych pedagogów szkolnych w wykonywanej pracy ma różne znaczenie (rysunek 1). Jest ona przede wszystkim wewnętrznym nakazem sumienia każdego z pedagogów ($M = 4,50$), przy czym jednocześnie badane osoby przyznają, że ta odpowiedzialność jest rezultatem wymuszonym przez środowisko pracy ($M = 4,44$). Wśród respondentów były osoby, które zwracają uwagę na możliwe konsekwencje zawodowe w przypadku lekceważenia tej kwestii w swojej pracy ($M = 4,36$). Odpowiedzialność zawodowa jest dla nich koniecznością pozwalającą uniknąć przykrych konsekwencji służbowych. Dla znacznej grupy odpowiedzialność jest przejawem szacunku dla samego siebie w związku z podjętymi zobowiązaniami wobec podopiecznych, ich rodziców i przełożonych ($M = 4,30$), ale również wiąże się z realizacją oczekiwań płynących ze swojego środowiska pracy ($M = 4,24$). Pedagodzy dość często wskazywali, że odpowiedzialność jest dla nich przejawem szacunku dla obowiązującego prawa, wyrażonego w różnych przepisach i zarządzeniach szkolnych ($M = 4,02$).

Badania wykazały, że nieco rzadziej badana grupa uważa, iż przejawiana w pracy odpowiedzialność zawodowa stanowi możliwość uzyskania poważania i uznania społecznego ze strony wszystkich podmiotów, z którymi wchodzi w relacje społeczne, szczególnie swoich podopiecznych i ich rodziców ($M = 3,82$). Nie tak często również pedagodzy uważają, że odpowiedzialność zawodowa jest wynikiem przyjętych norm moralnych ($M = 3,59$) i zobowiązań zawodowych ($M = 3,78$).

Można skonstatować, że odpowiedzialność zawodowa w pracy pedagogów szkolnych spełnia wiele ważnych i powiązanych ze sobą funkcji, zarówno w wymiarze osobistym (szacunek dla siebie w związku z podjętymi zobowiązaniami zawodowymi, mającymi wymiar moralny, prawny, prestiżowy), jak i w wymiarze dyscyplinarnym, wynikającym z możliwych konsekwencji służbowych w przypadku złamania reguł obowiązujących w pracy z dziećmi i młodzieżą oraz we współpracy z ich opiekunami i innymi nauczycielami w środowisku szkolnym.

Uwaga: dane według średnich na skali od 1 do 5, gdzie 1 oznacza zdecydowanie nie, a 5 – zdecydowanie tak.

Rysunek 1. Znaczenie odpowiedzialności zawodowej w ocenie badanych pedagogów

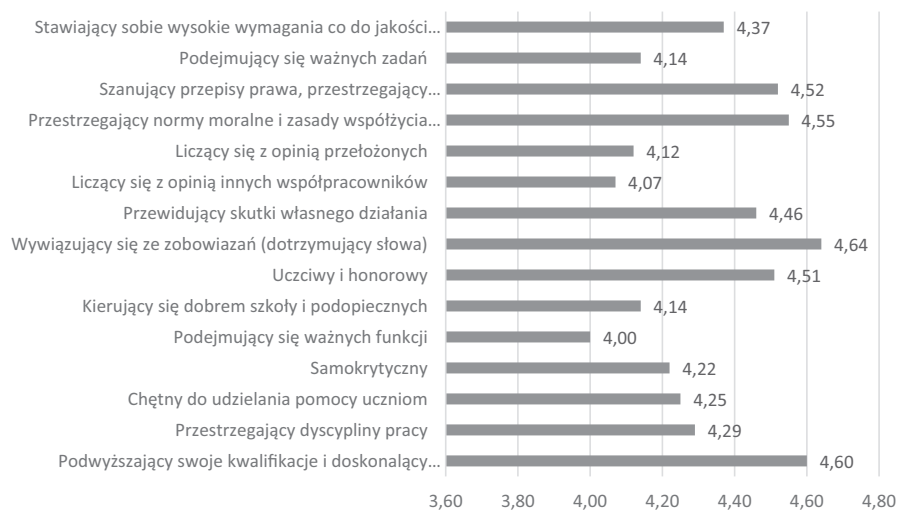
Źródło: opracowanie własne.

Kolejnym analizowanym aspektem świadomości odpowiedzialności zawodowej badanych osób była ocena zinternalizowania przez nich cech ważnych w odpowiedzialnym działaniu pedagogicznym. Respondentom przedstawiono do oceny 15 cech określających odpowiedzialnego pedagoga szkolnego. Zadanie polegało na określeniu, jakie znaczenie mają one w ich życiu zawodowym, na ile się z nimi utożsamiają (rysunek 2).

Jak wynika z zebranego materiału empirycznego, profil odpowiedzialnego pedagoga szkolnego charakteryzuje się przede wszystkim tym, że mając świadomość znaczenia swojej pracy, podwyższa on swoje kwalifikacje i doskonali umiejętności zawodowe ($M = 4,60$) oraz wywiązuje się ze zobowiązań (dotrzymuje słowa) nie tylko w relacjach z przełożonymi, innymi nauczycielami czy rodzicami uczniów, lecz także z podopiecznymi ($M = 4,64$). Przestrzega przy tym norm moralnych i za-

sad współzycia społecznego w zespole pracy ($M = 4,55$), szanuje przepisy prawa, przestrzega przepisów pracy ($M = 4,52$) oraz jest uczciwy i honorowy ($M = 4,51$).

Nieco mniej ważne są w tym przypadku takie cechy jak: stawianie sobie wysokich wymagań co do jakości pracy ($M = 4,37$), przestrzeganie dyscypliny pracy ($M = 4,29$), wykazywanie gotowości do udzielenia pomocy innym osobom ($M = 4,25$). Badani pedagodzy szkolni są też dość samokrytyczni, co pozwala im w porę korygować swoje działanie, aby uniknąć poważnych błędów wychowawczych ($M = 4,22$).

Uwaga: dane według średnich na skali od 1 do 5, gdzie 1 oznacza zdecydowanie nie, a 5 – zdecydowanie tak.

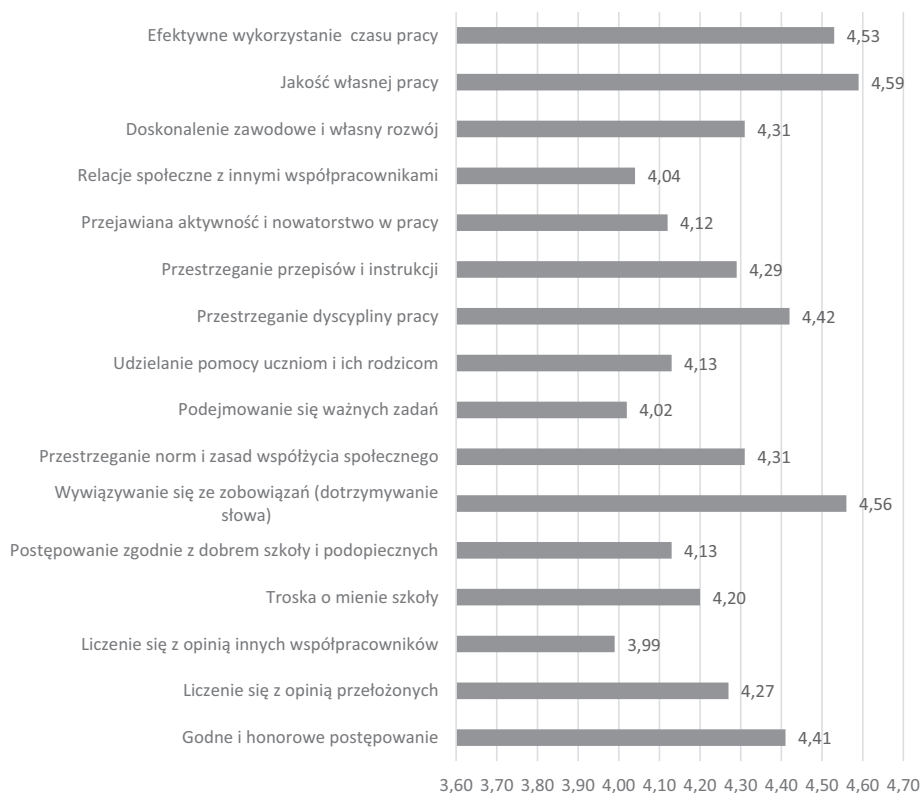
Rysunek 2. Cechy odpowiedzialnego pedagoga szkolnego zinternalizowane przez badanych
Źródło: opracowanie własne.

Na dalszym planie znalazły się cechy dotyczące: podejmowania się ważnych zadań ($M = 4,14$), kierowania się dobrem szkoły, w której są zatrudnieni, oraz dobrem podopiecznych ($M = 4,14$), liczenie się z opinią przełożonych ($M = 4,12$) czy innych współpracowników ($M = 4,07$), a także podejmowanie się ważnych funkcji ($M = 4,00$), z którymi wiąże się większy zakres obowiązków i ponoszonej odpowiedzialności zawodowej.

Poczucie odpowiedzialności zawodowej to nie tylko świadomość ponoszonej odpowiedzialności (znaczenie odpowiedzialności w działaniu pedagogicznym czy zinternalizowanie cech odpowiedzialnego pedagoga), ale też wyraźnie określony przedmiot i gotowość odpowiedzialnego postępowania w określonych sytuacjach służbowych.

Przedmiot odpowiedzialności zawodowej badanych pedagogów szkolnych zdiagnozowano, poddając ocenie wybrane aspekty funkcjonowania zawodowego, za które pedagodzy szkolni są gotowi ponosić odpowiedzialność.

Ze szczegółowej analizy wynika, że badani pedagodzy za główny przedmiot ponoszonej przez nich odpowiedzialności zawodowej uważają: jakość własnej pracy ($M = 4,59$), wywiązywanie się ze zobowiązań (dotrzymanie słowa) ($M = 4,56$) oraz efektywne wykorzystanie czasu pracy ($M = 4,53$) (rysunek 3). W dalszej kolejności wskazali: przestrzeganie dyscypliny pracy ($M = 4,42$), godne i honorowe postępowanie ($M = 4,41$), doskonalenie zawodowe i własny rozwój ($M = 4,31$), przestrzeganie norm i zasad współżycia społecznego ($M = 4,31$) oraz przestrzeganie przepisów i instrukcji ($M = 4,29$).

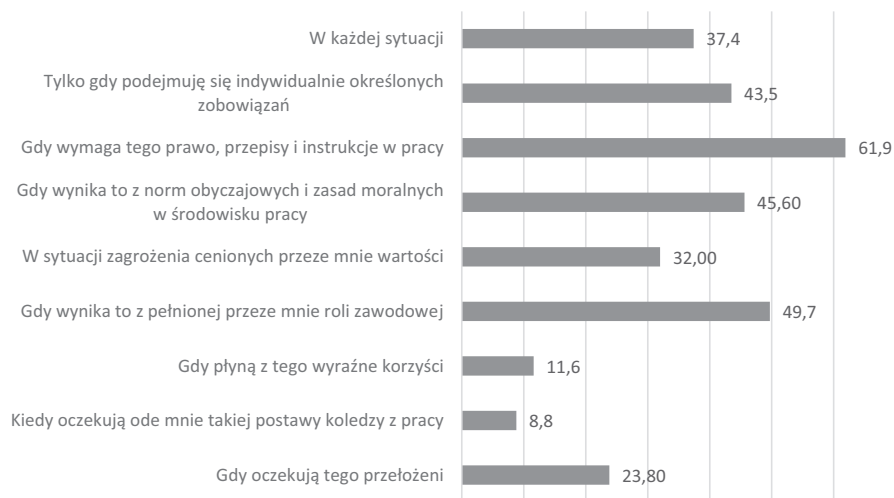
Uwaga: dane według średnich na skali od 1 do 5, gdzie 1 oznacza zdecydowanie nie, a 5 – zdecydowanie tak.

Rysunek 3. Przedmiot ponoszonej odpowiedzialności przez badanych pedagogów
Źródło: opracowanie własne.

Mniejsze znaczenie respondenci przypisują takim aspektom wykonywanej pracy, za które są gotowi ponosić odpowiedzialność zawodową, jak: troska o miennie szkoły i instytucji, w której są zatrudnieni ($M = 4,20$), przejawiana aktywność i nowatorstwo ($M = 4,12$), udzielanie pomocy uczniom i ich rodzicom ($M = 4,13$) oraz postępowanie zgodnie z dobrem szkoły, w której są zatrudnieni, a także z dobrem podopiecznych ($M = 4,13$).

Za najmniej istotny przedmiot ponoszonej odpowiedzialności w szkolnym środowisku pracy badani pedagodzy uważają: relacje społeczne z innymi nauczycielami ($M = 4,04$), podejmowanie się ważnych zadań ($M = 4,02$) oraz liczenie się z opinią innych współpracowników ($M = 3,99$).

Gotowość ponoszenia odpowiedzialności zawodowej badani pedagodzy deklarują przede wszystkim wówczas, gdy wymaga tego obowiązujące prawo, przepisy i instrukcje szkolne (rysunek 4). Takie stanowisko zajęło blisko dwie trzecie badanych osób (61,9%). Co drugi badany (49,7%) uważa, że tylko pełniona rola nakłada obowiązek ponoszenia odpowiedzialności, dlatego jest gotowy ponosić odpowiedzialność, gdy wynika to z pełnionej przez niego roli zawodowej. Niemal połowa respondentów (45,6%) wyraziła opinię, że pragną ponosić odpowiedzialność tylko wtedy, gdy wynika to z norm obyczajowych i zasad moralnych w środowisku pracy. Znaczna grupa badanych pedagogów (43,5%) twierdzi, że będą ponosić odpowiedzialność tylko wówczas, jeśli podejmą się indywidualnie określonych zobowiązań, a co trzeci badany – w każdej sytuacji (37,4%) lub w sytuacji zagrożenia cenionych przez niego wartości (32,0%).

Rysunek 4. Gotowość do ponoszenia odpowiedzialności przez badanych pedagogów w różnych sytuacjach zawodowych (%)

Źródło: opracowanie własne.

Z kolei co piąty respondent (23,8%) gotowy jest do ponoszenia odpowiedzialności w sytuacji, gdy będą tego oczekiwać jego przełożeni. Zdaniem co ósмого badanego pedagoga (11,6%) należy być gotowym do ponoszenia odpowiedzialności i w pełni ją podejmować wówczas, gdy płyną z tego wyraźne korzyści. Jedynie co jedenasty respondent (8,8%) wyraził gotowość ponoszenia odpowiedzialności, jeśli takiej postawy oczekują koleżanki lub koledzy z pracy. Należy zauważyć, że deklarując gotowość ponoszenia odpowiedzialności, badani wskazali na kilka sytuacji, które w różnym stopniu wykazują specyfikę i odmienność. Może to świadczyć o złożoności motywów, jakie ich skłaniają do takich zachowań.

ZAKOŃCZENIE

Należy podkreślić, że wśród badanych pedagogów dominuje przeciętne poczucie odpowiedzialności zawodowej. Co szósty respondent wyróżnia się wysokim poczuciem odpowiedzialności, ale podobny odsetek nie przywiązuje wagi do ponoszonej odpowiedzialności w pracy. Odpowiedzialność odgrywa w ocenie badanych ważną rolę. Jest przede wszystkim przejawem szacunku do siebie, wynikiem przyjętych norm moralnych i zobowiązań zawodowych. Najważniejszą cechą odpowiedzialności zawodowej badanych jest wywiązywanie się ze zobowiązań (dotrzymanie słowa), podwyższanie swoich kwalifikacji i doskonalenie umiejętności zawodowych oraz przestrzeganie norm moralnych i zasad współżycia społecznego w zespole pracy, szanowanie przepisów prawa, uczciwe i honorowe postępowanie. Źródłem tej odpowiedzialności jest przede wszystkim indywidualna wrażliwość sumienia. Z kolei przedmiotem odpowiedzialności jest jakość własnej pracy, wywiązywanie się ze zobowiązań (dotrzymanie słowa), efektywne wykorzystywanie czasu pracy. Pedagodzy są gotowi ponieść odpowiedzialność zwłaszcza wtedy, gdy wymagają tego przepisy prawa lub wynika to z norm obyczajowych i zasad moralnych środowiska pracy.

BIBLIOGRAFIA

- Bera, R. (2012). *Poczucie odpowiedzialności zawodowej osób migrujących zarobkowo*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Daszkowski, J. (1983). Społeczna psychologia odpowiedzialności. *Studia Socjologiczne*, (2), 87–92.
- Denek, K. (1994). *Wartości i cele edukacji szkolnej*. Poznań–Toruń: Wydawnictwo Edytor.
- Derbis, R. (1986). Pojęcie odpowiedzialności. *Psychologia Wychowawcza*, (3), 296–306.
- Derbis, R. (1987). Poczucie odpowiedzialności i swoboda działania. *Przegląd Psychologiczny*, 30(3), 621–634.
- Derbis, R. (1991). Koncepcja swobody działania i poczucia odpowiedzialności. *Prace Naukowe WSP w Częstochowie. Seria: Psychologia*, 2, 79–98.
- Galarowicz, J. (1992). *Na ścieżkach prawdy. Wprowadzenie do filozofii*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe PAT.

- Hildebrand, D. von (1982). Fundamentalne postawy moralne. W: D. von Hildebrand, J.A. Kłoczowski, J. Paściak, J. Tischner (red.), *Wobec wartości* (s. 14–52). Poznań: Wydawnictwo „W drodze”.
- Ingarden, R. (1987). *Książeczka o człowieku*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Levinas, E. (1991). *Etyka i Nieskończony. Rozmowy z Philipp'em Nemo*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe PAT.
- Łobocki, M. (1998). Podmiotowe traktowanie uczniów. *Wychowawca*, (7–8), 36–37.
- Łobocki, M. (1999). *Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- May, R. (1989). *Psychologia i dylemat ludzki*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax.
- Nowacki, T.W. (1999). O odpowiedzialności – analiza pojęcia. W: K. Duraj-Nowakowa (red.), *Nauczyciele akademicki w procesie kształcenia pedagogów. U progu reformy systemu edukacji*. Kraków–Łowicz: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Nowicka-Kozioł, M. (2000). Wprowadzenie. Poczucie odpowiedzialności moralnej. W: M. Nowicka-Kozioł (red.), *Poczucie odpowiedzialności moralnej jako aspekt podmiotowy* (s. 7–13). Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- Olbrycht, K. (1995). *Edukacja aksjologiczna. T. 2: Odpowiedzialność pedagoga*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Olbrycht, K. (1999). Przygotowanie pedagogów do prowadzenia edukacji aksjologicznej. Wybrane aspekty. W: K. Olbrycht (red.), *Edukacja aksjologiczna. Wybrane problemy przekazu wartości* (T. 4; s. 11–20). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Palka, S. (2010). *Podstawy metodologii badań w pedagogice*. Gdańsk: GWP.
- Popielski, K. (1994). *Noetyczny wymiar osobowości. Psychologiczna analiza poczucia sensu życia*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Reykowski, J. (1986). *Motywacja, postawy prospołeczne a osobowość*. Warszawa: PWN.
- Rutkowiak, J. (1990). Kryzys pedagogiki a kryzys wychowania postrzegany przez pryzmat nauczycielskiej odpowiedzialności wychowawczej. W: Z. Kwieciński, L. Witkowski (red.), *Ku pedagogii pogranicza* (s. 176–191). Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Schwartlander, J. (1995). Odpowiedzialność jako podstawowe pojęcie filozoficzne. *Znak*, (10), 5–20.
- Suchodolski, B. (1971). Przedmowa. W: B. Suchodolski (red.), *Problemy współczesnego człowieka w filozofii. Wartość – wolność – odpowiedzialność* (s. 1–43). Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Szkudlarek, T., Śliwerski, B. (1991). *Wyzwania pedagogiki krytycznej i antypedagogiki*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Ślipko, T. (1984). *Zarys etyki ogólnej*. Kraków: Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy.
- Tchorzewski, A. (red.). (1998). *Odpowiedzialność jako wartość i problem edukacyjny*. Bydgoszcz: Wydawnictwo AB.
- Tischner, J. (1981). *Myślenie według wartości*. Kraków: Znak.
- Wojtyła, K. (1994). Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne. W: T. Styczeń, W. Chudy, W. Gałkowski, A. Rodziński, A. Szostek (red.), *Człowiek i moralność 4. Źródła i monografie* (s. 51–71). Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Zawadzki, F. (1983). Z rozważań nad odpowiedzialnością. *Studia Filozoficzne*, 4, 116–124.
- Zimny, Z. (1984). Odpowiedzialność obiektywna, subiektywna i społeczna. *Przegląd Psychologiczny*, 27(4), 785–812.

ABSTRACT

Responsible acting in the educational work means being aware of your own duties and methods of their implementation and taking into account consequences of your own pedagogical behaviour. The purpose of the research was to diagnose the sense of responsibility of school teachers, which

will be expressed by the state of their consciousness (understanding of responsibility, identification of its sources, the importance it has in their lives, the degree of internalization of characteristics of a responsible teacher), as well as readiness to assume responsibility for various aspects of care and educational work with school youth. The research carried out with a diagnostic survey method covered 294 school teachers. The results obtained indicate a properly formed sense of professional responsibility.

Keywords: sense of professional responsibility; school teacher; care and educational work; school youth